Tartalom

HARKAI VASS Éva: kilép a 8. utcából ■
prózai prózai sehr (versek) 3
VASAGYI Mária: Pokolkerék (regényrészlet) 7
RÁCZ Péter: arcom mit mutat ■ Út a tanyához ■
Zengg, szép szó ■ Levéltöredék Felicétől (versek) 12

*

SÁNDOR Iván: Sírdomb a kertben (regényrészlet) 16
SZEGŐ János: Esszéregény, regényesszé (tanulmány) 24
ZALÁN Tibor: Firkák a villamosról (versek) 33
BÁNYAI János: Táj- és jelkép (tanulmány) 35

*

Vida OGNJENOVIĆ: Hűtlenek (regényrészlet)
(OROVEC Krisztina fordítása) 40

NYUGAT 1908–2008

BARANYAI B. István: Sinkó és a Nyugat II. (tanulmány) 50
TOLDI Éva: Idegenség vagy otthonosság? (tanulmány) 61

KRITIKA

KÉPZŐMŰVÉSZET KÖNYV SZÍNHÁZ

Sava STEPANOV: Érettség, szépség és bölcsesség
(Baráth Ferenc kiállításáról) (NÁRAY Éva fordítása) 73
UTASI Csaba: A lírai én elszakad a sánta boldogságtól
(Domonkos Domi István: *YU-HU-RAP*) 76
GEROLD László: Krónika – szubjektív felhangokkal
(Darvay Nagy Adrienne: *A kisvárdai fesztivál*) 79
NÁNAY István: Elfogult töprengés. A kisvárdai fesztiválról 84

Krónika 91

A számban Baráth Ferenc alkotásait közöljük

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Gerold László. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta
ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2008. szeptember. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Németh Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; www.forumliber.co.yu; e-mail: hid@forumliber.co.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 83-80250-742131-00-04-830); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2008-ra belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken. –
YU ISSN 0350-9079

■ Harkai Vass Éva

kilép a 8. utcából

(mi rejlik)
kilép a 8. utcából
távolról szemléli a házat
a leeresztett redőnymagány
mögött mi rejlik
szétvert sétány
kitépett lámpaoszlopok
képe úszik be hirtelen
a tékozlás torz emlékei
eltékozolt évek
ez már egy másik élet
a jól körülkerített szigetre
idegen be nem téved
be nem teszi lábát a fájdalom

(nem is utca az)
már nem emlékszik arra a mozdulatra
amint a brankov moston át
a túlsó part felé vette az irányt
az arc a kéz a testtartás
sokat elárul a képen
szavaknál többet a kimerevített gesztusok
ami volt elmúlt elviharzott
ahogy kilépett a 8. utcából
még visszanézett: nem is utca az

(majd újra ott megy el)
a sétálóutca sarkán
a kávézó előtt még ott az asztal
amelynél tavaly nyáron ült
majd újra ott megy el
a hegyre felfelé halad
majd újra ősz lesz s újra tél
az erkélyen a napernyőt becsukja
faleveleket s étlapot lobogtat a szél

(testének határai)
ó jaj hogy elmúlt minden
és milyen egyszerű:
arra gondol amihez
szép emlékek fűzik
s nem arra amihez nem
a sóbányából felfelé haladva
haja az arcához tapadt
a lépcső fokait szedve
megfeszültek izmai
egyszerre *érezte* önmagát
tudta hol vannak
a porló fal s a többiek között
testének határai
egy évtized múltán
is emlékezni fog a pillanatra:
a föld mélyéből még
rugalmas léptekkel halad
az érettség megízlelt
ízével a nyelve alatt

prózai prózai sehr

(áll lenn)
egymásra másolódó
tavaszok nyarak őszök telek
egymásba áttűnő városok
miközben meg sem mozdulsz
áll lenn a kockanyár a kertben
seurat kellene ide
hogy kipettyezze
a közbeeső időket tereket

(mintha a saját árnyékából)
egy napba zsúfolva összefüggés nélkül
reggel dél délután és este
mégis minden napszakban
változik a teste
reggel merev mozdulatlan
délben képlékeny délután álmos s este
mintha a saját árnyékából
lenne a falra festve

(hol a költészet)
hol a költészet mostanában
törölni por és mosni kő
sikálás metrumára írni vers
kántálni munkadal
jambikus tizesben
ahogy a torkán kifér
prózai prózai sehr

(anđela)
anđela – ízlelgeti az idegen nevet
angyalok szállnak por alakban
a szerbben keményebb a gy mint a magyarban
mintha moccanás hangját hallaná
nevére ismerve mozdul
az újonnan elkészült íróasztal

(epigramma)
tisztelt író úr olvasta-e bárki a könyvét
távoli sziklák közt naturista zarándok

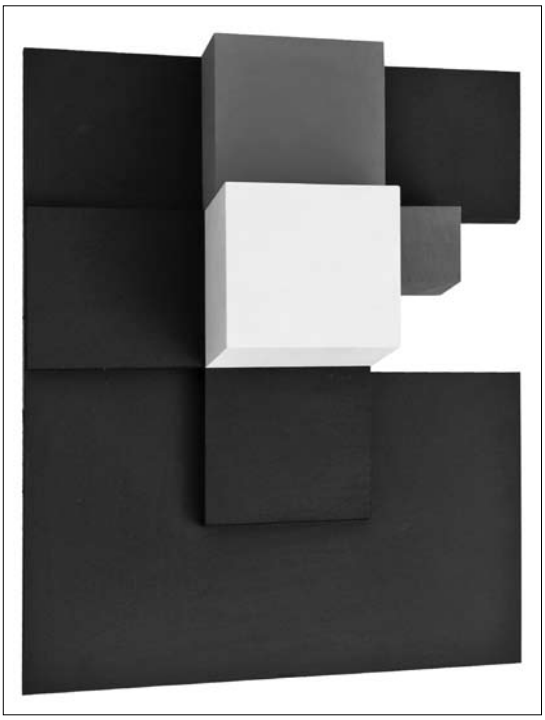

Vasagyi Mária

Pokolkerék

– Mi végre ásunk itten, a sáringi morotva közepében?! – kiáltá egy rab Sápérddel szemben Ciprián hajnalán, mielőtt a Pancsa rouage keletnek fogna forogni, s a Nap aranya elvakítná a taposók szemét. – A végre, hogy a rabnép pohánka mellé szalonnát egyék – válaszlá az rouage aljáról félkezű Naum. – Was sagt er, warum? – kérdé Jákob, kinek falva Kernyenzis. – Semmi cél, ez itt a nemezis, hallám Nikodémtól, véle Naum testvérbarátságban vala. – Nem biz' a – tanogata a martról egy hang dörögve – , mihent az új víz odaér keletre ez mocsolyákat egy folyóba vezetve, a pórnépnek is lészen itten eljövendő jó üdőkben élése, éhszükséget feledése friss földeken. Erre sok rabok dühbe kergülének és rekedésig káromkodának, sokáig ocsmányul ígyen kutyáskodának, ámde kik az martról kiáltóhoz bizodalommal valának, szó nélkül keresztet vetének, mihent lábuk a pedálra tevék. És szünetlen forgott mind az öt kerék, mind, miknek kerengését mi, rabok ösmerénk, és a fönnebbi és alábbi martokon is, miket mások taposának, mások, kiknek orcáját mi soha meg nem tekintheténk, és elterjede híre, hogy az rouage-ok nyomában följobbul a világon-lét.

Böjtelőhavában, ez már 1801-ben történt volt, a rabok fele sárgakórban megholt. Bálint estején a tolvajosi kőházba parancsolának, asztala körött húsz chyrurgusok gyógyító plánumokat agyaskodának, keserő porokat osztogatának, és a kunyhójukba kolcsolt elsárgódókkal tetűt etetőknek orcájába kiáltozának. – Nékem osztán ordéhattok – szólalt meg mellettem a Fodrász –, láttam volt, mint gyilkolt a posláz, midőn forró friss kenyérrel gyógyítandó körülraktatok száz rázkódó hajcsárt és polizeit! Csitítám. Hallgata rám. Lehet, hogy irántam érzett gyűlölségét végre elrontám? Örömmel ezt gondolám. Csipcsó felé indulánk, hol a sásasban

ispotályt nyitának, és a gyógyítást a Fodrászra – egy szót se szólt hozzám – , két felcserre és reám bízták. Lazul a sors keze, magamnak ezt mondám, mert a fatörzsek csonkolásán a remanci földnyílásnál igencsak megfáradék, s mi volt még erőm maradék, szívest az orvosló Fodrászt segéllni fordítám. Edömér király napjának estején, midőn az elholtakat ama lazarettból mindet kihordánk, s az élők lázborzalmát szárasztott sáringi füvekből rotyogtatott nedűvel enyhítgeté a Fodrász, hozzám, ki nyomában a nedűs csöbröt hordám s parancslásit, akár csatázatban a hadfi a vezénylő szót, testem-lelkem figyelmével hallgatám, váratlan így szóla: – Besúgásid és minden cselszövényid megbocsátám. És mielőtt denunciáns voltomat ösmét tagadnám, szívömlengését tiszta orcával így folytatá: – Mert én még több rosszakat cselekvék, enmagamat folytonvást bűnbe hozám, mert gyógyítni nem tudván – a seborvosi tudományt soha meg nem tanulám – mégest annyi kezeket s lábakat levágván oly sok társinkat elgyilkolám, műtételeim sorban elrontám, a hasfájókat akaratlan is mérges fűvel itatám, a váltólázasoknak hibás gyógyírt adék, s magaveti módon gyógytudományomat mégest tovább fitogtatám. Érted-é már? Náladnál galádabb vagyok, Lothár. – De gyógyítási próbálatod nemes vala, válaszolám, orvosszereddel sokunkat a túlonlét küszöbéről visszahoztál, és kikben már alig mozgott a lélek, fájdalmat könnyítve hozzájuk reményes szóval szóltál.

Az éjjel az Chenal közepében valék. Pokolkíntól reszketék. Az sárga vízből folyvást kortyolgaték, s véle bé nem telheték, szomjúhozó barom lafál így, hahogy nyári délben pocsvízre talál a hosszú terelésben. És árnyakat láték, lőn a valóból karagöz játék. Az ég világtükör vászon vala, s rajta a Nap világla s a karagöz dzsinn a Fodrász maga, s én ott fönnön állék, hosszú árnyék, és a dzsinn a vászonra ösmeretlen urat hoza, haja tüskés vala és orrlikából szőr nyúla, és ama árnyék vékony uras hangon hosszan finomkoda, jöjj vélem, nem bánod meg, s kezemért nyúla, mire véle sebten összeverekedék. – Hej, hamuházi! – kiáltá a Fodrász, hogy minket széjjelválaszta –, hej, az anyját, az asszonyát, lányát, kancáját, kályhája csövét, ólbéli libáját, polcon álló hangszerét, ládáját, kosarát, selymét, vásznát, száját, orcáját, orrát, szemét, a simáját, a laposát, mind, amit Lothárral a hátamra vettem, úgy ringattam, s e világba visszahoztam! – kiáltozá. – Ki volt ez, kérdém, eme délben ki volt, ki ily nagyot árnyékola? – Maga a Halál – a Fodrász így válaszola –, csakhogy a verekedésben keze megkucoroda és más tájakra futamoda, tevé hozzá.

Gyepesi tanyánkról, mi már közel esett az Angyalos Kőhöz, távozásom szigorral tiltá a Fodrász, halálba tántorogsz, ha innen kimászkálsz, mondá, s füzetkém jó helye felől biztosíta, ám amint gyógyító útját más-

felé folytatá, ajtóm nagysebten kinyitám, s akár haza ha jár a lélek, Angyaloshoz lebegék. Másuva hová is mehetnék? Téntám s pennám nehezen találám, jól elrejté a Fodrász, midőn vadonnúj irhába tekeré liberkém. A fentieket most nagysebten írám, hogy gondolatim folytathatván és betűim alól ösmeretet merítni adván a jövendő pillanatait e helyre vezetném. Eztán nemfolyvást csupán ezen jár majd elmém. Mindazonáltal, ha fogy… (az írás itt megszakad, a diáriumból két lap és a következőnek fele hiányzik. E fejezet az elmosódott tinta miatt helyenként nehezen olvasható, a papír több helyütt sérült, égés nyomai láthatók rajta.)

Pünkösd havának második napja A. Domini 1802. Az ásózók és a hajcsárok és az inzsellérek s a polizeiok a munkát két hete letevék. A chenalépítési rotaforgatás végidejéről igen kevés tudomást szerzék, mert esztendőt s két hónapot hagymázban feküvék a Fodrász kunyhajában, hol a lázborzalomtól agyam csaknem halálba kábult. S hogy ma, Atanász napján ez világba kilépék, senkit föl nem ösmerék, de csakúgyan minden társim ösmeretlen rabnak tartának. Orcánkra sötét ráncokat húza az üdő, fejünkre ráfújt a dér. És csöndhelyére Angyaloshoz visszatér, mi mást tehet a rab, ki oly sok türelmes üdőket pazarla elmélkedvén tollnoki merénykéjén. Soká keresgélém téntám, tollam, füzetkém, minek oka az, hogy a rommaradék alatt túl mélyre rejtém. És hajnalt ez dombról szertetekinték, és a látmánytól lélekfönséget érzék: gáttöltés által szorongatva, a Túlnani Törvények Terét általszelve úgyan ragyog az Chenal, akárha aranyat fogtak volt önteni végetlen mustrába. Csakhogy körkörött levetkőződe a világ: erdőből, csepőtéből, bokorból mi sem maradt benne, eltűnt édes illatú mezője, el a madárcsivitelés. Hogy ez idegen paysage-t tekingetém, orcám előtt csúf donga röpűle, soká hessegetém, mire eltűnt végre. Fölhágott a Nap az ég negyedére. Gyepes felé nézvén csudálkozom egy hajó közelgésén. Tűzipára hajtja, akárha alant az opálszín Temze folyna, s ama hajón utolsó hajózásom tenném az ifjúkor zsenge üdőjében. De nem! Az emlényből átrezgék a valóba, vissza a dombikóra… térdemen füzetkém, bevégzetlen szerénykém, s a maradék lapokra téntám utolsó cseppjével ezeket vetém: zene szól a Túlnani Törvények Terén, hegedű, gordon lelkes zöndítése, s ó, mitől fülem rég elszokott, hibátlan hangegyenben, mintha ösmeretlen cantus avicum lenne, bús hangosfa, süvöltő síp, tömlős furollya hangicsál ama zöngkötésbe, klarinét sívása rezdül mellembe, fürge vonók játszanak ösmerős zene pontos ütenyére. Hiszen ez Wolfgang zenéje! Szétvi-

gyázok a messzi térmezőre: flotta közelg lassan, fölhők lebegése. Díszes gálya, fölvonva mindenik ivoire-szín vitorlája, pedig szélcsönd van, serényen csipkézi a vizet az evezők csapása, és a százhuszonöt, kétszer is megszámlálám, százhuszonöt chiourne rab láttán elijedék: akárha volna a csicsói pokolkerék! És a galérián fönséges Ferencünk fejének fölötte hosszú sátor árnyékolja a tábort, mely az chenalásást rendelé s intézé sürgetve, és hogy közelg az gálya, a figyelő mind tisztábban látja: üres az arany trón, ugyan áll mellette az güblis házból tíz-húsz poltron, kiknek a Fúrtfejű folyvást magyarázva szertemutat a sárga sivárságba, mi a zöld mezőből lett vala lészen, s ők, mint billegető madár a friss barázdában, úgyan bólingatnak a kopár körlátványra. És ama császári gályán a muzsikusok egyre csak gyúrják, nyirettyűjüket nemfáradón nyúzzák, hangmesterségüket a fúvósok s a perge dobok úgyan fitogtatják, akárha e zene szívdobajlásnál is fontosb lenne. És roseus ruhában az üvegkorongos bétsi asszony a kar főmuzsikása! Házában én személyemnek is vala sok divatos piéce csudálása. Égkékbéli ének csordogálása. Jól ösmerem, ez a nagy zenész Mása halk harmonikázása! És hat kisebb közelg ama gálya nyomába, és mindeniken lenn evezős rabok, fönn hangicsálás, dobszó és nyirettyű és némi dallás és pudros hölgyek és copfos fejek s nehány parókás. És széles dereglyéken utaznak a fizetettek, orcájukat is tisztán látom innen. Csak az Inzsellér sehol sincsen! Sem sátor alatt, sem hajó közepében, pedig Szent György napján a Fodrász az Chenal martján látta, amint a fölhőket számlálta, noch neune Tage, mein Bruder, noch neune, hajtogatá folyvást. Bizton az Inzsellér volt, állítá a Fodrász, bizton ő, nem más. Hat dunai gálya és két fregatt – ezeken hajcsárok, spiónok és polizeiok utaznak –, és számtalan csolnak és négy fürge monera legvégén a sornak, ennyiből áll a csinos hajóhad. Mi oka, hogy eme triumphusban nincs helye az Inzsellérnek? És alant változik a látmány: másfajta csolnakok vonulnak most már százszám, az elsőben sováblegény Ambrosz és trombitás Rézmán és a kalugyer és mind, kiket Sápérdnél eltemetének, és – ők is a csicsói hantok lakói lennének? – látom búbját Prepelica Jóvó és a Hentes fejének, és ott ül a franc rég holt Lázár balján, lábán a klumpám, és mögöttük a csicsói és a kői hantolóhelyek lakója mindahány, utaznak az csolnakokon némán, trombitáját szorongatja Rézmán, s keresem köztük a fiam, kit – nevét se tudván – elveszejték a Nagy Chenal martján, s hogy kiáltok érte, senki meg nem hallja, se föl nem néznek az Angyalos dombra, másféle üdőben járónak tűnik ama ladikok siklása. De nem úgyan a rabok marton vonulása! Nékiük a gáttöltésen jelöltetett az út. A vízi menet pedig már a messzibe nyúlt, és Mása muzsikája is elmúlt, de még döngeti dombom alatt a földet az ásózók

lába a régi battutára, sebhedtek és töröttek dőlöngéznek a tympanumok lassú bumm-bamjára, legvégül a Koldus, ordétásom nem hallja, kalimpálásom ő sem veszi észre, pedig ő az, ösmerős a bicegése. És elhal a dobogás, miként elszűnt Wolfgang zenéje, és súlyos nagy csend szakad a helyére, és utazik ama csend az Chenal vizén a véghetetlenségbe. Mi mást tehet az itt rekedt rab magányfélelmében? Még egyszer körültekint ez világnak fölébe. És kapaszkodám szétfigyelni, kapaszkodám ez Nagy Kerékműre, ide, a legtetejére… én rabfigyelő, ki egyszer sem mertem felmászni e masina szíjkötelékébe, rabtársim körébe, lábítót taposni, mígnem beleveszünk az üdők végtelenébe, hol elszűnünk mind és szintúgy ez a Chenal… látni ama…

(Az írás, mely Lothár szépapámtól származik, itt megszakad. A feltételezhetően a Fodrász kezétől eredő, balra dőlő fekete betűkkel írt, nehezen olvasható alábbi sorokat kapkodva vetették papírra.)

LotarTársam az ünepéjen az gyeppesiKerékre felmásza es hegyirül zuhanva az régi pocsollya hellyén halállát lellé. Füzetkéjit es téntás Tolát mit az figyellö dombikon szétszóra Téntát nem találék otan Tiszteletel felszedém es most fíját keresni igyekvém. Szándokom röndbeböcsületbe mindent átaladni nékie Lotar Baráttom es az épitkezés mindenideirt emlényinek örzése céljaul. A fijút ezen oldallak további vigyázására és a rajtok irottaknak törzsök minden maradekának ösmeretébe adására köttelezvén ez könyvecskét nékije lelkire bizom Ali aga fija Kemal 2Maj ano ezer nyocszazketediken Angyallos domb tetejen

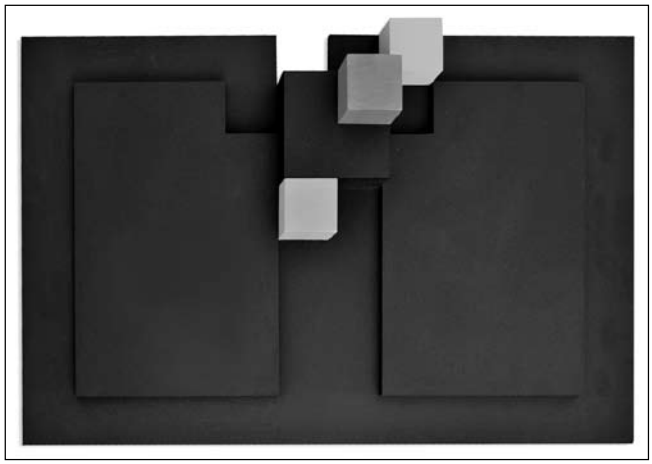

Rácz Péter

arcom mit mutat

már ettél, lábadon a sebet
bekötözted (egy szendvicset,
talpamon a sebet bekötöztem),
ülnöm egy völgy előtt
s nézni, amit már láttam
(látom órája már)
vagy nem nézni,
csak ülni (aludni nem lehet),
mintha magyarázattal tartoznék
(senkinek),
miért most,
s mióta ülök, így ülni
ilyenkor, itt –
sokáig nem lehet,
talán a hátizsák, vagy én
magam (meglett ember
és október, hétköznap),
netán a hely sugallja,
hogy arcomon látni:
a hajnal teljen,
teljen már a hajnal
gyorsabban, innen el,
mint aki nem tudja,
reggel ötkor mit mutasson:
még vagyok-e itt,
vagy *már*, magyaráznom,
de mutatnom is nincs kinek,

látnom lehet
(megszáll az isteni

pillanat kegyelme?):
most először ott a függöny
az első szélre megdagad
bent valaki felkelt
huzat (vagy légvonat)
mozdít álmokat,
felszárít nedves lábnyomot,
mosdás után kézről,
arcról vizet,

megnyugszom:
van kapcsolat

Út a tanyához

Az arányok és fények
maradnak,
vagyis a lényeg.
A kompozíciót a szemed, összehúzva,
noha érzékeli,
jelenléted e tájban kéretlen.
Mégis úgy érzed, a rigó az elhagyott,
gazzal benőtt tsz-udvaron
neked is szól.
A dögtelep csípős szagában
elvegyülni – kapálózol ellene,
bár e hangnak mintegy visszája,
kedvese.

Zengg, szép szó

azt hittem, lehet mindig tanulni,
de egyszer azt mondták, már tudsz eleget
nem is mondták, kaptam egy feladatot, pedig szeretek
nem tudni, még mindig azt szeretem legjobban,
nem tudni eleget: tanulni, nem kamatoztatni,
csak betenni a bankba, gyűjteni, tanulni,
délben levest kapni, délután sültet,
reggel ameddig lehet, semmit
kopog a szemem, kopognak
senkit nem beengedni, főleg a pizzást
nem, majd lemegyek én, mert vastag falú talpas pohárból
a teraszon ülve iszom hozzá a bort közvetlen
naplemente előtt és jólesik megszólítani valakit vagy csak
megszólalni, ha van hangom, aztán otthagyni őket
Senj egyik L alakú utcájában, ahonnan
kilátni kicsit a tengerre, magyarul Zengg,
ami szép szó, bár Senj se csúnya, otthagyni őket,
mielőtt rájönnek,
mielőtt ezek a tudásukat régóta kamatoztató ácsok
meg nem kérdik, ha nem tudják máris,
mit tanulok, mit írok

Levéltöredék Felicétől

„Soha nem mondtad...”*
rebegte Felice, legalábbis
így *halljuk* ezt a levelet:
rebegte s nem vádlón és keserűn
kiáltotta.
És ez csakugyan lehet.
Éppen mert valószínűtlen.
Egyszerűen
nem volt rá idő.

** Nem tudjuk, hogy mit.*

Eljegyzés, szakítás,
megint eljegyzés, megint szakítás.
De most, hogy kiderült
s talán jókor, talán
az utolsó pillanatban,
hogy valamit nem mondott,
meglepődni nem kell.
Megbotránkozni sem.

Hisz' végül helyrehozta.

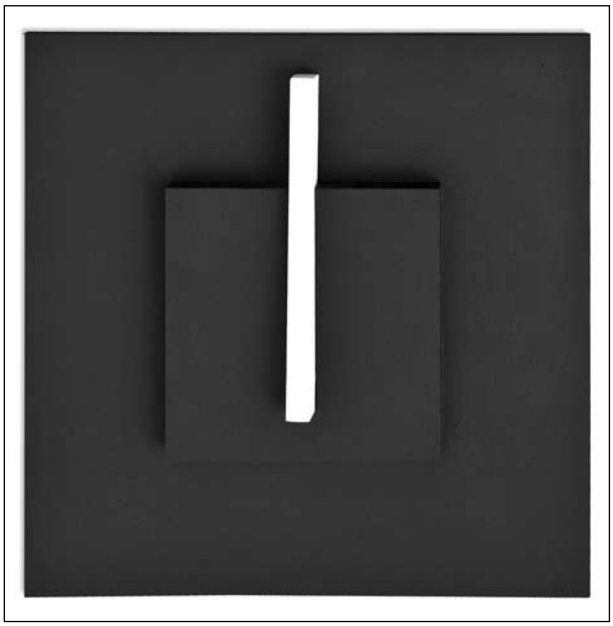

Sándor Iván

Sírdomb a kertben

Regényrészlet

Azoktól a mozdulatoktól változott meg minden.

Pauló nagynénje levette a hímzett posztósüveget, ami melegen tartotta a teát a herendi kancsóban, felemelte a kancsófedelet, beszippantotta a tea illatát, s miközben, mintha szertartáson venne részt, lehunyta a szemét, anyám arca jelent meg előttem, a hasonló mozdulata, amint az emlékeim szerint nem herendi, hanem zsolnai mintás teáskannát megemeli, lehunyja a szemét, beszippantja a tea illatát, apám pedig ilyen alkalmakkor mindig megjegyzi, anyád is így öntötte ki a kancsóból a teát, ez jólesett anyámnak, minden bizonnyal megjelent előtte, amint kislányként ül a családi asztalnál, most úgy szippantotta be a tea illatát, ahogyan bizonyára nagyanyámtól látta, s erre gondolva én is átléptem vele egy olyan térbe, ahol sohasem voltam jelen, de mégis részesének érezhettem magamat.

Hasonlóképpen érezhette Pauló szobájában a Nagynéni?

Szemügyre vettem őt.

Nemcsak néhány pillanatra hunyta le a szemét.

Már akkor is, amikor néhány perccel előbb beléptem a szobába, olyan mozdulattal mutatott helyet számomra az asztalnál, mint aki hajdani szertartást ismétel.

Még ketten voltak a szobában. Az asztalon négy csésze.

Tehát vártak.

A sarokban állólámpa. Korábban nem láttam itt. Ernyője nem a szokásos sárga. Vörös színű. Mögötte a falon könnyű, nem látható lécrámára feszítve három temperakép, abból a maszkos-sorozatból, amit korábban Pauló vázlatfüzetében láttam.

A Mednyánszky-poszter a régi helyén az ajtó mellett, őrizve a hatást, hogy az, aki a szobába lép, mintha a barna-fekete gomolygásból érkezne.

Szokatlan volt, hogy a csengetésemre nem Pauló, hanem a nagynénje jött a kertkapuhoz. Ezúttal nem fedeztem fel a tekintetében a szokásos szigorúságát. A köszönésemre adott jónapotjában sem volt elzárkózás, mint korábban.

Pauló bizonyára bejelentette neki, hogy áthívott.

Az váratlan volt, hogy Pauló nagybátyja, aki a másik szülői ágon volt a rokona, ott ül az asztalnál.

A Nagynéni máris a teás kancsó után nyúlt, mintha csak rám vártak volna. Pauló és a Nagybácsi tekintetéből úgy tűnt, hogy beszélgettek, amikor csengettem, a Nagynéni talán magukra akarta őket hagyni, ezért sietett elém.

Megnéztem a filmedet... elvégezted a felidézést helyettem is, mondta a Nagybácsi Paulónak, de a pisztolylövés az SS-altiszt homlokába, az nem hiteles...

Pauló tekintete magabiztos volt.

De hiszen film...

Úgy mondta, mint aki néhány szóval felülkerekedik. Hozzátette: *csak* egy film. A *csak*nak olyan hangsúlyt adott, mint aki saját nyelvet birtokol, ami látszatra nem különbözik attól, amit bárki használ, ám mégis mást fejez ki.

Lehetetlen, hogy Pauló, amikor tegnap idehívott, nem tudta, hogy a Nagybácsi itt lesz.

Ittuk a teát. Pauló nem említette a készülő forgatókönyvét, pedig amikor hívott, azt mondta, arról szeretne beszélni velem.

A sógorát a Nagynéni hívta meg. Ezt később tudtam meg. Paulónak nem volt kifogása, habár az apja testvérét korábban sohasem látta, az előző héten találkozott össze vele először a filmgyárban. A Nagybácsi a berendezők főnöke volt. Az udvaron odalépett Paulóhoz, csak annyit mondott, te nem tudhatsz arról, hogy a nagybátyád vagyok, láttam a rövidfilmedet, amivel díjat nyertél Mannheimben, és hosszan, kihívóan nézett, mondta később Pauló.

...elvégezted a felidézést helyettem is...

Tehát a filmről beszéltek, amikor beléptem a szobába.

Rád nem gondoltam, mondta Pauló, azt se tudtam, hogy a világon vagy, de sok mindenkire gondoltam, akik talán magukra ismertek, persze, mondta a Nagybácsi, olyan hangon, mint aki megtalálta Pauló magabiztosságára a választ, nem a szavaira, abban nem volt fölény, a tekintete volt magabiztos, elég régen dolgozom a filmnél, ha nem is vagyok művész úr,

hogy értsem, miért mutatod a kamerával a férfit mindig háttal, arctalanul, csak a hangjával, mondta a Nagybácsi.

Pauló bólintott.

Valamit jól megfogtál, igen, valamit, ezért mondtam, hogy elvégeztél helyettem is... nekem nehezebb... lehetetlen... ugyanis, tekintve, hogy másképpen történt minden... ne mondd, hogy az *csak egy film*, értem én, hogy mi egy film, nem a filmhez képest történt minden másképpen, ahhoz képest, amit magának elmondtam, fordult a Nagynénihez.

Magának, Károly, sohasem volt erőssége az őszinteség, mondta a Nagynéni.

Nem láttam még mosolyogni, most elmosolyodott. Kisimultak a ráncai. Kivillant a hibátlan felső fogsora. Fény jelent meg a tekintetében. Egy-két másodpercig csak, de ez a másik tekintet mint egy maszk rásimult az arcára.

Mintha mindhárman az összekapcsolhatatlant próbálták volna összekapcsolni.

Talán ehhez hívott tanúnak Pauló?

Talán ürügy volt csak a készülő forgatókönyvre való hivatkozása?

A férfi Paulóhoz beszélt, de az asszonyt nézte.

Pauló engem.

A tekinteteink hálója körülkerítette a Nagybácsi szavait. Óvatosan, töprengve beszélt, mintha vigyázni kívánt volna, hogy ne gabalyodjon bele a hálóba. Elmondtál valamit, de nem helyettem. Az előbb azt mondtad, hogy helyetted is, szólt közbe Pauló. De mégsem, mondta a férfi, csak egy film, ismételte meg Pauló, a film szerint volt így.

Láttam magam előtt a mannheimi vetítőtermet, Jim és a gitáros fiú oldalt ülnek a szőnyegen, a gitáros penget, a nézőtéren néhányan röhögnek, a vásznon egy férfi háta, halad a Kurfürsterdommon, leül egy teraszra a lány mellé, a lány arca, amint helyet enged maga mellett, a Nagynéni most úgy pillant a férfira, mintha nem Paulóhoz, hanem hozzá beszélt volna, az arca megint szigorú, de a pillantása mögött ott maradt az iménti fény, mélyről jön, nem tudja eltorlaszolni, a filmen a férfi és a lány nézik egymást, nem úgy volt, mondja a Nagybácsi, amikor a munkaszolgálatos századdal, amit Bustyaházáról, a Kárpátokból kellett gyalogmenetben nyugatra vezetnie, elérték Kassát, mondja, parancsot kapott, hogy azonnal jelentkezzen a fővárosi törzsparancsnokságon, Rákospalotán, kapott új beosztást, az öccsével, apáddal, fordul Paulóhoz, ott találkozott, ide akartunk jönni magukhoz, mondja a Nagynéninek, de már csak apád tudott átjönni, ezt újra Paulónak mondja, engem átvezényeltek Budára a mai Moszkva téri postához, a rohamcsoporthoz, ez volt a Vannay-terrorcsapat, mond-

ja Pauló, honnan tudod? kérdezi a Nagybácsi, sokat kellett olvasnom a filmhez, ide akartam jönni magához, mondja a férfi a Nagynéninek, most nem úgy mondja, hogy magukhoz, ide akartam jönni magához, tudom, mikor az öccse idejött, elmondta, mintha képek peregnének filmvásznon, belép egy férfi, civil ruhában, elmondja, hogy éppen megszabadult a karpaszományos egyenruhájától, a Nagynéni leülteti, teával kínálja, talán ugyanebből a kancsóból tölti, ami most az asztalon áll, Pesten már nem lőnek, Budán még égnek a házak, isszák a teát, a belső szobából kijön egy lány, a Nagynéni húga, a férfi elmondja a bátyja üzenetét, úgy mondja a két lányhoz fordulva: *magukhoz*, át akart jönni ő is magukhoz, itt ült az öccse mellettem, ahol most maga, mondja a Nagynéni a Nagybácsinak, ittuk hárman a teát anyáddal, mondja Paulónak, talán Pauló is látja maga előtt, amint az apja ugyanott ül, ahol most ő, az anyja ott, ahol most én, a Nagynéni helye változatlan.

Az állólámpa régen a belső szobában volt, mondja a Nagybácsi. A tekintetén mintha átsuhanna annak az emléke, ami egykor a belső szobában megtörténhetett.

Most is ott a helye, mondja a Nagynéni, Pauló kérte a múlt héten, amikor a rajzait a falra akasztotta, hogy hozzuk át ide.

Ő is Paulónak szólítja az unokaöccsét.

Egy komám vezetett át a rohamcsoporthoz, mondja a férfi, kétszakasznyi fegyverest kaptam, a veszteségeink olyan nagyok voltak, hogy civileket is besoroztak mellénk, gyerekeket is, volt köztük egy tizenhárom éves kőszegi katonaiskolás, jól emlékszem rá, a Városmajorban építettünk ki védelmi állást, az Egyetemi Rohamzászlóaljjal és a németek riadózászlóaljával, már csak azzal védhetjük a hazát, ha minél nagyobb vérveszteséget okozunk az oroszoknak, ez volt a parancs, de erről soha nem lehetett azóta beszélni, most már talán lehet, volt egy őrmesterem, volt egy szanitéc nőm, májpástétomos konzervet, krumplicukrot, kis unikumos palackot osztottak szét támadás előtt, mindenkinek egy gyerekharisnyába kötött pezsgősdugót, a kőszegi katonaiskolás megkérdezte, mit csináljon vele, az őrmester azt mondta, vagyunk hatvanan, ha támadunk, pár percen belül tízen megsebesülnek, üvöltenek, ha megpróbáljátok kihurcolni őket a tűzből, ez legalább tíz további ember kiesését jelenti, a pezsgősdugóval felpöckölitek a száját, betöltitek az unikumot, rohantok tovább, a Nagynéni arcán futnak a ráncok, Pauló úgy nézi a férfit, mint aki semmi olyant nem hall, amiről már nem tudott volna, az őrmester már több ütközetben vett részt, ő adta az utasításokat, mondja a Nagybácsi, sípszóra előre, a gránátokat húsz-harminc méter távolságba elhajítani, hosszú lépésben tovább a német tankok mellett, folyamatos géppisztolytűz, nekem is géppisztolyom

volt, rohanni kellett előre, a remízépület már lángolt, előkészíteni a gránátot, csavard ki a gyutacsot, ránts az indítón, ezt egy hadnagy ordította mellettem, összekeveredtünk egy másik szakasszal, a hóban a sebesültek, mindenre lőni, ami mozdul, ordítja az őrmester, robbanások, repülnek a fatörzsek, így volt, mondja Pauló csendesen, a férfiban bennakad a szó, előrehajol, ugrásra kész, mégsem hiszem, hogy rávetné magát Paulóra, Pauló tekintete most olyan, mint amikor egy színészt szuggerál, ismerem jól ezt a tekintetét is, láttam őt színészekkel dolgozni, főleg az amatőrjeivel, a tekintetével instruál, a tekintetével játssza előre, hogy mit érezzen a színész, átzsilipezi a maga érzéseit, eljátssza a tekintetével, hogy milyennek kívánja a színész tekintetét, így nézi a mellette ülő férfit, az lassan kiegyenesedik a széken, ugyanolyan halkan, ahogy Pauló megszólalt, azt mondja, *így volt*, mintha nem is ő mondaná, mintha ő hallott volna egy történetet, és csak megismételni kívánja a két szót, amivel megerősítheti Pauló szavait, csend van, az állólámpa burája nem ring, a fények egyenletesek, bizonyára sok memoárt, katonanaplót olvastál a filmedhez, mondja a Nagybácsi, most az ő tekintete is olyan magabiztos, mint Paulóé, Fábri Zoltánnál is voltam berendező, a Két félidő a pokolbannál, ő is sokat olvasott, neki is meséltem, még jegyzeteket is készített, azt mondta, köszönöm, László úr, csak az a baj, hogy maga vezetett ugyan munkaszolgálatos századot, de nem volt a Don-kanyarban, ahol a film játszódik, te ebből semmit nem érthetsz, mondja Paulónak, most nem magabiztos a tekintete, te nem tudhatod, mi a vér, a halál, a Nagynéni ráteszi a kezét a férfi kezére, üzentem az öcsémmel, hogy nem tudok jönni, mondja a Nagybácsi, nem néz az asszonyra, a kezén nyugvó kezét nézi.

Megint hálónak érzem az egymást nem keresztező pillantásaikat, és habár mindvégig szótlan maradok, mintha egy filmet néznék, amit Pauló szobájában vetítenek, magamat is a szereplők között látom, katonaholttestek a hóban, gránátrobbanás, egy fa éppen kidől, közben Pauló hangja, tudom, körülolvastam a filmhez sok mindent, a hangja is mintha a múltból szólna, terrorcsapat volt, mondja határozottan, az osztag zsidókat is gyilkolt, nem zsidókat is, ismerem a dokumentációt, Pauló nem a forgatókönyv miatt hívott, azt akarta, hogy itt legyek mellette ezen a találkozáson, értelek, mondja a Nagybácsi, de te nem érthetsz engem, lefejti a kezéről az asszony kezét, felhúzza a zakója ujját, felhajtja az ingujját, az alsó karján hosszú forradás, itt ment be a golyó, mondja, katonatőrrel metszették ki, amikor hátra vittek, mellettem halt meg egy robbanástól a szanitéc, aki kivette a golyót, még fogta a géztekercset, amivel bekötözött, de már nem élt, az asszony feláll, most az ő válla súrolja az állólámpa ernyőjét, Pauló előrehajol, olyan figyelemmel nézi a férfi arcát, amivel el szokott raktározni

magában egy tekintetet, Tolonban a tengerparton láttam, amikor a sekély vízből kimeredő sziklára helyezett egy gyíkot, addig nézte a megmerevedett állatot, amíg porlasztani kezdte a tűző nap, Fábri Zoltán észrevette a forradást, amikor beszélgettünk, nézte a karomat, mondja a Nagybácsi, a német tisztet játszó színésznek, aki a filmben parancsot ad a munkaszolgálatosokra leadott sortűzre, át van kötve a bal karja, mondja Pauló, erre nem emlékszem, mondja a Nagybácsi, lehet, hogy te adtad az ötletet, mondja Pauló, nem emlékszem, te ezt soha nem fogod megérteni, ismétli a férfi, nem értem, miért ring még mindig a lámpaernyő, nem ért hozzá senki, a Nagynéni újra tölt mind a négy csészébe, mindig nagyon finom volt a teájuk, mondja a férfi, nem azt mondja, a teája, a teájuk, mondja, pedig akkor plantából főztük, mondja az asszony, ez most earl gray, személyenként egy mokkáskanálnyi, leforrázás után három percig kell állni hagyni.

Pauló kikísért. A kertkapunál azt mondta, aggódik Taas miatt, kapott Kanadában Jim filmjében egy néhány mondatos szerepet, de nem egy vacak kis szerepért ment ki, Jim azt ígérte neki, hogy összehozza egy producerrel, csinálhat filmet, ebből semmi nem lett.

Úgy éreztem, csak azért beszél Taasról, hogy ne szótlanul álljunk a kapunál.

Van itt egy sír...

Az előkert sarkához ment.

A Nagynéném mondta el pár éve, hogy amikor a front elérte Zuglót, átmentek anyámmal a szomszéd házba, hogy ne legyen a két lány mindenki nélkül. Amikor visszajöttek, már itt látták a sírdombot. Se név, se valami jel... soha senki nem jelentkezett... később ők hordták le ketten a halmot... befüvesítettek...

Lehet, hogy már nincs ott semmi...

De van... katona... civil... zsidó... nem zsidó... magyar, német, orosz... férfi... nő... játszottam itt gyerekkoromban, amikor anyám nyugágyat hozott ki, a néném rákiabált, hogy menjünk onnan... mindenki menekül...

Az arcvonásai nem változtak, a szája csukva volt, mégis hallottam a nevetését.

Az is lehet, hogy a néném tudja, kit temettek ide.

Elmondta volna neked...

Miért mondta volna el...

Átadott egy dossziét, amit a kezében szorongatott.

A Ligeten át mentem haza.

Ott álltam újra a Vajdahunyad várhoz vezető kis hídnál, ahol először találkoztam Paulóval. Mintha most én várnám, hogy odaérkezzen.

Férfi közeledett.

Amikor megláttam, még alkonyodott. Váratlanul lett sötét. A léptei Pauló lépteire emlékeztettek, s ettől mintha közöm lett volna hozzá. Akárha színpadon sétált volna, szerepet gyakorolva, azt próbálgatva, hogy onnan, ahol belekezdett a mondatba, hány lépéssel juthat el a befejezéséig. És mintha én is ugyanazon a színpadon álltam volna, magam is szerepem szerint, s éppen az lett volna a feladatom, hogy mindössze várakozzam.

A vár felől egyetlen súrolófény. A férfi ennek az ösvényén közeledett. Elkanyarodott. A reflektor kialudt, de a férfi látható maradt, könnyű léptekkel haladt tovább.

Pauló ugyanilyen óvatosan járkált a kert sarkában.

A kezemben tartottam a dossziét, amiben a forgatókönyv volt, beléptem apám dolgozószobájába.

Nem az íróasztalánál, nem a kedvenc olvasókarosszékében ült, mint máskor. A bőrhuzatú kanapén ült lehunyt szemmel.

Jól vagy?

Úgy hangzott, mintha én kérdeztem volna.

Én jól... mondtam.

Átmentem anyámhoz.

Ilyenkor veszi be apád a gyógyszert.

Nem tudtam, hogy gyógyszert szed.

Megértően nézett rám, mint aki azt mondja, hogy és még mi mindenről nem tudsz.

Telefonáltam Erikának, hogy nem megyek át, apámat nem találtam rendben, itthon alszom. Anyám hallotta, szándékosan telefonáltam úgy, hogy hallja, amit mondok, nyugi, rendben van, mondta, a szokásos gyógyszere, évek óta szedi.

A forgatókönyv folytatása mellett Pauló jegyzetfüzete is a dossziéban volt.

„Károllyal, anyám bátyjával leültünk a filmgyári kávézóban. Elmesélte, hogy fiatal korában a cserkészcsapatban Tóth Tihamér könyve kötelező olvasmány volt. Tóth Tihamér veszprémi megyés püspök volt, és az önmegtartóztatást írta elő az ifjúságnak. A nagynéném szerelmes volt belé, le akart vele feküdni negyvennégyben, de ő házasság nélkül nem volt erre hajlandó. Persze lehet, hogy éppen fordítva történt, lehet, hogy a Nagynéném nem volt hajlandó lefeküdni vele, mind a ketten másképpen mondták el. Utálom a kommunistákat, mondta Károly a filmgyári kávézóban, mindig a háborús múltamra emlékeztetnek...

...gondolkozni nem lehet nyelv nélkül, de a nyelv helyébe a kép is léphet... tegnap másolatokat készítettem arról a régi fotóról, amin anyám, a

nagynéném, apám és a testvére, Károly látható, összecseréltem a fejüket, több változatban... érdekes?... az ábrázolt összenő a fényképével, azt hiszem, ezt Susan Sontagh írta, de lehet, hogy nekem jutott az eszembe. Kint hagytam a fotókat az asztalomon, a nagynéném meglátta, ez volt a célom, nem szólt semmit... Tetszik a »felderítetlenség«... ez az ország alkalmatlan arra, hogy a szellemi ember fejlődhessen benne, minden fáradozás, hogy tovább juss, feljuss, előbbre juss, hiábavaló, születésed pillanatában bukott ember vagy, folytonosan minden elbutít. A nagynéném elmondta, hogy a múlt héten megjelent egy építkezési vállalkozó. Jó pénzt kínált a házért, lebontanák, emeletes, modern épületet húznának fel a telekre, talán érdemes volna eladni, mondta a nagynéném, láttam rajta, arra gondol, hogy érdemes volna az egészet, ami a házhoz köti, eltüntetni, ráadásul jó pénzért az egész múltat, persze a fényképeket is, a sírt a kert sarkában, nem mondtam, szó sem lehet a ház eladásáról, kell nekem ez a televény körülöttem és alattam..."

Szegő János

Esszéregény, regényesszé

Sándor Ivánnak, szeretettel és tisztelettel

Sándor Iván csakis kézzel ír, ráadásul egyszerre mind a kettővel.

Egyik kezével a regényt írja, a másikkal pedig a regényhez kapcsolódó, abból kiinduló, vagy éppen annak egyik pontjához megérkező esszét jegyzeteli munkanaplójába. A regény regényének is lehetne nevezni ilyen alapon a *Követés* című regényt szó szerint is követő *Daniellával a vonaton* című esszékönyvet, de közben utóbbi a regény esszéje is, míg előbbi pedig az esszé regényének is tekinthető. Egyfajta tükörszoba Sándor Iván szépprózája, de a tükrözés sohasem jelenti azt, hogy teljesen le lenne fedve a két felület: mindig lesznek rések, eltérések, amelyeken keresztül egyre messzebb próbál eljutni a Sándor Iván-szövegek nyomkereső elbeszélője. A szerző egyik metaforájával, hogy rátalálhasson a maga *regényösvényére*, előbb tisztáznia kell a kiindulópontot, hogy honnan indul el.[1] A konkrét tér és a konkrét idő ezért is lesz kiemelten fontos a művek indításakor, hogy aztán a regények, ha már úton vannak, egészen összetett és áttételes, hol parttalan, hol pedig absztrakt terekbe és időkbe érkezzenek meg.

Angyalosi Gergely egy személyesebb hangú esszéjében Roland Barthes egyik személyesebb hangú esszéjéből idéz, melyben Barthes a gyerekkor vidékéről ír. A mondat így hangzik franciául: „Au fond, il n'est pays que de l'enfance." Angyalosi egymás mellett vázol több lehetséges fordítást is, hogy aztán megalkossa a legtalálóbb magyar változatot: „csak a gyerekkornak van vidéke."[2] A fordítást a *pays* szó többjelentésűsége nehezíti: egyszerre jelent ugyanis hazát, vidéket, tájékot, régiót és otthont. Érdekes

[1] Sándor Iván: *Mikoriak a golyónyomok? – beszélgetések.* Kalligram, Pozsony, 2005, 24–25. Beszélgetőtárs: Dérczy Péter.

[2] Angyalosi Gergely: *Romtalanítás.* Kijárat, Bp., 2004, 306–309.

nyelvek közötti párhuzam, hogy ez a jelentésprobléma több nyelvben is hazatalál, azaz hazára talál. Az angol nyelvben a *land* szó rendelkezik a franciához hasonlóan tágas jelentéskörrel: föld, ország és haza (*homeland*); a *heimlich* és *unheimlich* szópár, mint az *otthonos* és *otthontalan*, a német nyelvű kultúrkör meghatározó dualizmusa Freudtól Heideggerig. A francia idézet kristályosodási pontja a *saját vidék*, *saját tájék* megléte körül található. Hogy a vidék sajátta válik az ottlét során, avagy eleve már sajátunk a vidék, melyhez kötődünk, akkor is, ha elszakadunk? Vagy akkor őrződik meg sajátként a leginkább, ha elszakadunk tőle? S a gyerekkor tájától időben mindig elszakadunk, ezáltal, ha visszaemlékszünk arra az időszakra, akkor nemcsak időben, hanem elsősorban térben utazunk vissza.

Sándor Iván, legalábbis térben, nem szakadt el ettől a tájéktól. Petőfi szép szavával: szülőföldjén, Zuglóban él a mai napig. Ez a biográfiai tény prózájában poétikai esemény lesz. A környék, az életvilág beépül prózájába. Hogy a szó szoros értelmében ne menjünk messzire: Sándor Iván egész életében *vasútnál lakott*. Annál a bizonyos vasútnál, ahol „sok vonat jön-megy […] a lengedező szösz-sötétben". József Attila nézőpontjától, a Korong utcától életének mindhárom lakhelye, háromszögalakzatban, egykétszáz méterre található. Ő is *áll*, *könyököl* minden fülke-fényben, de *hallgatni* nem hallgat, éppen ellenkezőleg, beszél, és aztán útnak indul, újra meg újra.

A *Tengerikavics* című regényéhez a következő Rilke-idézetet választotta mottó gyanánt: „Várni kell, hogy emlékezni tudjunk ismeretlen tájak útjaira, váratlan találkozásokra, a búcsúzás perceire, napokra, a szülőkre... Mert az emlék nem minden ám. Ha minden emlék vérünkbe szívódott, ha tekintetünkben s mozdulatainkban is eleven már, ha névtelen, és nem tudni, mennyi az emlék és mennyi vagyok én, – akkor talán az emlék méhéből valamely ritka órában feltámad egy vers első szava, és útnak indul."[3] Az emlékezés, Arisztotelész kategóriájával potencia, latens képesség, olyan lehetőség, amelynek világra kell jönnie. Olyan impulzus, mint Marcel Proust regényfolyamának emlékezetes emlékező mozzanata, a Madelaine-sütemény.[4] Sándor Iván esetében egy regény szava támad fel, és útnak indul. De útnak indulás után rögvest követni kezdi ezt a regényszót a regényíró is. Ebben a kontextusban Sándor Iván egész epikai életműve egy óriási követéstörténet krónikája és dokumentációja. Az esszéista folyamatosan a regényanyag és a regényforma változásait szemléli. Újabb és újabb naplókban jegyzi le, hogy a regénynyelv és a regénytörténet kölcsönhatásai milyen morfológiai és metafizikai belátásokhoz vezetnek.

---

[3] Sándor Iván: *Tengerikavics*. Jelenkor, Pécs, 1996.

[4] Proust Sándor Iván regénypoétikájának is kitüntetett szereplője.

Ami egyedivé teszi Sándor Iván ikerprózáját, az a permanens egyidejűség, ahogyan szinkronban követi nyomon prózája alakulástörténetét. Mára már egymást feltételező munkafázisokról van szó Sándor Iván írásművészetében. A magyar irodalomtörténetben több kivételes színvonalú önelemzés, munkanapló is található: hogy Sándor Iván kor- és pályatársait említsük, itt van Kertész Imre szakadatlan önértelmezése, mintegy szépprózája dialízise gyanánt, a *Gályanapló*.

Ez a konok önpárbeszéd, melyben, mintegy mások helyett is olvassa saját szövegeit.[5] Vagy Nádas Péter megrázó esszéi (*Hazatérés*, *Ein zu weites Feld*), melyek túl az *Emlékiratok könyve* keletkezéstörténetén, az író legszemélyesebb önéletrajzi töredékei és esztétikai megfigyelései egyszerre.

A „das ist ein zu weites Feld" tagmondat Theodor Fontane *Effi Briest* című regényének záró sora. Míg a regény magyar fordítója Vas István a mondat pragmatikai értelmében „ne bolygassuk"-nak fordítja, Nádas „ez egy beláthatatlan dolog"-ként tolmácsolja. Sándor Iván esetében úgy írható át a citált sor, hogy esszéiben beláthatóvá válik a végtelen, igyekszik a dolgok végére látni. A *Tengerikavics* szóképével: „átlátható lett az átláthatatlanság".[6] Hozzátehetjük, éppen átláthatatlanságában lett átlátható. Sándor Iván olthatatlan érdeklődése a dolgok mögékérdezés és a megértés hermeneutikájára irányul.[7] S a megértési folyamat részeként kíséri nyomon emlékképekből kiinduló regénymondatait.

Az emlékezésnek, esetleg tárgyiasult formájában az emlékezetnek ez a mechanizmusa indítja el a *Követés* regényterét és regényidejét is: „Annak utána, hogy a kerékpáros a Bem rakpart és a Halász utca sarkán el-

---

[5] Kertész „sortalan" helyzetét jól érzékelteti Bán Zoltán András következő eszmefuttatása: „Kertészt nem értelmezték és nem helyezték sehova. És műve érdekében, Kritika és Értelmezés Híján Kertész a legnagyobb Kockázatot is vállalta Műve Érdekében; felöntötte egy kissé a művét, feldúsította-felhígította, elkezdte Magyarázni, elindította a maga Interpretációját, hogy eljuttassa a Közönséghez a Művet. Külön Asztalt csinált a maga Kásájának, külön Tálon tálalva. A Kritika helyett Kertész a maga Művét volt kénytelen lenyelni, kénytelen-kelletlen értelmezni azt, ami a Sajátja volt, kénytelen volt Önmaga Befogadni Önmagát és Művét, hogy eljuttassa a Befogadáshoz." (Bán Zoltán András: *Meghalt a Főítész*, kéziratban, megjelenés előtt.)

[6] *Tengerikavics*, 206. A motívumot közelebbről elemzi Bombitz Attila *Metszet az Időből* című tanulmányában. Bombitz Attila: *Akit ismerünk, akit sohasem láttunk*. Kalligram, Pozsony, 2005, 172–175.

[7] „Az élet, a művek, az ember kapcsolatát kereső 'nyugatos' esszét és a hermeneutika mestereitől tanult értelmezői törekvéseket kívánom egymáson átlényegíteni. Ezért is nem tekintem az esszét (a közhely szerinti) kísérletnek. Inkább eretnek műfajnak tartom." Idézi: Olasz Sándor: *Sorskert – Sándor Iván művei*. Balassi, Bp., 2006, 153.

sodort, egymás tekintetében közös kudarcunkra ismertünk. Kerékpárja kormányának látványa előhívta az ötvennyolc év előtti ugyanott, habár akkor Margit rakpartnak nevezett úton a pedálját taposó, bikaszarv alakú sportkormányra hajló másik kerékpárost. A pillantásom azonban mintha nem is az enyém lett volna, hanem a menetben haladó tizennégy éves fiúé, aki a mellette kerekező tekintetét kereste."[8] A regény első bekezdése rögtön megteremti a maga termékeny feszültségét. A tér azonossága, a névadási különbség történeti distinkciójával és az idő különbözősége előhívja a saját személyben lakozó másiknak a jelenlétét és nézőpontját. Ebből a bekezdésből is kitűnik, milyen dialektikában működik az *akció* és *reflexió* Sándor Iván elbeszélő művészetében. A visszaemlékező miközben élesíti a képet, és a célja egy minél letisztultabb emlékkép megalkotása, egy-egy beszúrással, közbevetéssel mindig el is mossa a kép élességét. A bekezdésben két személy között zajlik egy meglehetősen mindennapi interakció. A bekezdésben négy szubjektum szerepel. Ez az eljárás Sándor Iván prózájának, és tehetjük hozzá, esszéművészetének egyik alapeljárása. Érdemes megnézni, hogy a szerző további fontos műveiben hogyan hozza mozgásba prózáját. Hogyan aktiválja a történetet, az elbeszélőt és az olvasót, lévén ezek a szövegkezdések teremtik meg a szöveg, az elbeszélő és a befogadó közös diskurzusát. A *Századvégi történet* nyitó mondatai rögtön érzékeltetik a regényhelyzet hevességét és transzparenciáját: „*Éppen* a singerstrassei ház kapujához értem, *amikor* egy szélroham széthajtotta a felhőket. A szakadékhoz hasonló sávot feltáró villanást *persze* nem nevezhetem eseménynek, *hiszen* a természet elemi folyamatossága *mégis más*, mint az esélyek hívogatása, *amire* vágyódtam, *ámbár lehet*, hogy *mindössze* a halogatás bűnétől akartam megszabadulni; *igen végre* le kellene számolnom az örökös önmegnyugtatással, *hogy* türelem, *hiszen ha most nem, akkor* legfeljebb *majd* máskor, *végre ideje volna* azt gondolnom, *hogy ha most nem, akkor* minden hiábavaló."[9]

A bekezdés első mondata egy pillanatnyi természeti jelenség, amelyet egy hosszú elméleti elemzés követ a második, többszörösen összetett mondatban. A két réteg a múló természeti tünemény és az arra adott válaszreakció, az önértelmezés elegánsan egymásra boltozódik. Az óriásmondat

---

[8] Sándor Iván: *Követés – egy nyomozás krónikája.* Kalligram, Pozsony, 2006, 9.

[9] Sándor Iván: *Századvégi történet.* Kalligram, Pozsony, 2007, 7. Kiemelések tőlem – Szegő János. A Singerstrasse helyszíne a szerzőhöz közel álló és a *Drága Liv*ben szóba is hozott Thomas Bernhard dráma, a *Heldenplatz* mottójába is besétál: „Kann schon sein daß Sie sich ein paarmal im Jahr in dieser Stadt wohlfühlen wenn Sie über den Kohlmarkt gehen oder über den Graben oder die Singerstraße hinunter in der Frühlingsluft."

kötőanyagául szolgáló másodlagos szófajok, kötőszavak, viszonyszavak arányos elhelyezése teszi lehetővé ezt az egyértelmű kapcsolódást. Minél jobban elbizonytalanítja magát a beszélő, annál nagyobb a bizonyossága a dolgokat illetően. A második mondat semmibe futó befejezésének az első mondat voltaképpen az allegóriája lesz. Ahogyan a bécsi utca felett kitisztul az égbolt, úgy oszlanak el a zavaró tényezők az én-elbeszélő, gróf Orczy Ferdinánd gondolatmonológjában, hogy a végén a semmi áttetsző jelenléte maradjon. Ezt a mondatesztétikát a regény műfajáról írott tanulmánykötetében így vázolja: „A regénynek vannak folyosói, rejtekútjai, üres terei, tartógerendái. Minden mondatnak megvan a közöst építő, más és más funkciója, s mindegyiken egyértelműen oszlik meg az egész regény tétjének súlya."[10]

A szefforiszi ösvény első mondata rögtön a térbe vág: „A testet a barlangsír kiszögelésébe emelték, és a sziklába vésett menóra alá helyezték."[11] Mintha a teret próbálná megformálni, a téren belül próbálná kivájni a történet formáját, és így természetesen az időét is, melyet a menóra jelöl az idézetben, valamint a halott test jelenvalósága. A *Drága Liv* első szakaszában a Sándor Iván regénypoétikájában szintén kitüntetett funkcióval és jelenségkörrel rendelkező *hang* kerül a képbe: „Merre vagy? A nőknél kódorogsz, Zoltánka…? A holnap déli géppel érkezem. Este hétkor találkozhatnánk a régi Belvárosi kávéháznál… Ennyi volt az üzenetrögzítőn. […] Liv hangja, bárhonnan is beszélt, mintha ott szólalt volna meg mellettem. A teste is érezhető volt a hangjában."[12] Az idézetben a közelség és a távolság realitása és értelmezhetősége feloldódik a hang vonatkozásában. A hang azonosságteremtő funkciója egyrészt helyettesíti a testet, hang és test felcserélhetővé lesz, másrészt átértelmezi a tér és az idő képzetét és valódiságát, olyannyira, hogy a *régi Belvárosit* teszi meg valóságnak.

Végezetül egy példa az életmű egyik legszemélyesebb és legszebb esszéjéből. A *Meddig tart egy közös séta* című esszé eredetileg a *Jelenkor* 2003-as Simon Balázsnak emléket állító összeállításában jelent meg. Némileg átdolgozva és új címet adva Sándor Iván átemelte az esszét a *Daniellával a vonaton* naplójába. A folyóirat-publikáció lépésről lépésre jelöli ki az emlékező esszé narratív terét: „Lépegetünk. Ő egy rövid, én egy hosszú életben. Lépegetés *nélkül* is közös sétáink kip-kopjában minden megtörtént közöttünk, aminek bizonyára meg is kellett történnie, habár az első sé-

---

[10] *A (poszt)modern regény újdonságai* = S. I.: *A regény jövője.* Krónika Nova, Bp., 2002, 97.

[11] Sándor Iván: *A szefforiszi ösvény.* Jelenkor, Pécs, 1998, 5.

[12] Sándor Iván: *Drága Liv.* Kalligram, Pozsony, 2002, 7., illetve a *Heldenplatz* meglátogatása és intertextuális, valamint topográfiai körbejárása: 312–317.

tánkon a lépteink nem koppanhattak, mert lucskos novembervége volt."[13] A jelenetet az utolsó mondatban az absztrakt síkról leviszi a novembervégi talajra, ezzel máris megteremtve és kijelölve azt a két dimenziót, melyben az esszé ideje telik. Az egyik dimenzió az időntúli idő, amelyben egymás mellett kap helyet kettejük emléke, a másik pedig a reális idő, amelyben létrejöhetett közöttük a dialógus, és amelyben Simon Balázs már nincs többé. Ellenben az időntúli időben továbbra is jelen van, akárcsak a *Követés*ben. Simon Balázs árnyalakja a regény lapjain is megjelenik.

Ezzel pedig visszaérkeztünk oda, hogy a két műfaj: az epika és az esszéisztika, Sándor Iván prózájában összekapcsolódó kettős műfajt alkot. A már idézett tanulmány metaforájával az esszé és a regény egybenyitott körfolyosója lett Sándor Iván szövegtere. Hogyha egy-egy fogalommal kellene körülírni, akkor az epikához a narratíva, az esszéhez pedig a reflexió kapcsolható. Az elmúlt években kialakult kettős műfajban az esszék is rendelkeznek narratív maggal, mi több, a *Daniella*nak különálló narrációja van, és a regényeknek is megmaradt az a regisztere, amelyben a cselekmény, a történés egy kitüntetett pillanatra megtorpan, mintegy az idő megáll, hogy helyette egy értelmezői szólam interpretálja a lényeges dolgokat. A *Daniella* több kerettörténettel is rendelkezik, kontextusokon belüli kontextusok vezethetik el az olvasót a kötet köz(ép)ponti kérdéseihez. A regénynapló első fejezete kisebb variálásokkal és a háttér-információk kibővítésével, elmélyítésével, a *Követés* első fejezetének eseményeit meséli el. Azaz az ott felszakadó, bevillanó jelenséget elkezdik kikockázni, felnagyítani. Ennek a vázolásnak lesz egyik rétege a könyv címadó jelenete is. A Badacsonyba tartó vonattal utazó író, Székesfehérvár után, elkezdi olvasni a fiatal irodalomtörténész Vári György eredeti meglátásokat tartalmazó Kertész Imre-monográfiáját. Útitársában, egy fiatal lányban, arcának vonásaiban, régen meggyilkolt rokonára ismer rá az író. Elkezdenek beszélgetni, az egyik apropó a Kertész-monográfia és a *Sorstalanság* lesz. A lány bemutatkozik: Daniella. Kiderül, hogy ugyanakkor és ugyanúgy a lány egyik rokonát is meggyilkolták. Kettejük tekintete végérvényesen összeér, és valahol egy közös időben találkozik: „Az Idő reanimizációjának gyönyörét pillantottam meg Daniella tekintetében. Habár a testemen át. Ha jól emlékszem, Révfülöpnél szállt le. Valamelyik vízparti nyaralóhoz vezető *ösvényen* indult el. Holott engem követ azóta is egy tetthely megközelítésében."[14] A mondat utolsó három szava a *Követés* munkacíme volt

---

[13] *Meddig tart egy közös séta.* Jelenkor, 2003, 12., illetve *Hogyan épül a regényszerkezet?* címmel: *Daniellával a vonaton – a Követés naplója.* Tiszatáj, Szeged, 2006, 115–125.

[14] *Daniellával…*, 19–22. Kiemelés tőlem – Szegő János.

a folyóiratközlések során. Az összetalálkozás, az egymásra nézés és a tekintetkövetés motívumsora a *Követés*ben is megismétlődik, pontosabban a *Daniella* kerettörténete ismétli meg a regényben történteket. Ez az egy példa is azt a termékeny egyidejűséget hivatott demonstrálni, amelyben Sándor Iván összebékíti az előttit és az utánit, folyamatában érzékeltetve a jelen örök pillanatát, kozmikus valóságát. A lányhoz hasonlóan a naplóíró is elindul a maga ösvényén. Esszéösvény és regényösvény. Két út, amely egy helyhez vezet? Vagy egy út, amelynek kettő végállomása is van?

A *Követés* egyszerre önéletrajzi elemekkel nyíltan átszőtt történelmi regény. Továbbá a történelmi eseménysorok, folyamatok miértjére és hogyanjára rákérdező létregény, a múlttal való szembenézés terápiáját szorgalmazó és megfogalmazó vallomás. Valamint a megírhatóság, elbeszélhetőség, szóbahozhatóság végső, bölcseleti lehetőségeit, esélyeit feszegető esszéregény.

A regény elbeszélője, az elbeszélés hangja ekképpen értelmezi *tekintet* és *esemény* fenomenológiai kapcsolatait: „A tekintetek fontosabbak, mint az események. Lehet, hogy ezt könnyelműség kijelenteni, de akkor talán nem, ha a tekintetek megőrzését azért tartom fontosnak, mert bennük rejlenek az események, csak el kell jutni a pillantástól az érzésig, az érzéstől a történtekig."[15] Ebben áll a *Követés* koherens és egymásra épülő ismeretelmélete: pillantás, érzés, történet. A nyomok makacs végigolvasása emlékezés és felejtés kölcsönhatását radikalizálja: „Amióta az egykori lépteim nyomában haladok, most érzem először: az vész el végérvényesen, ami már akkor a feledésbe merül, amikor megtörténik."[16] Az emlékezet és az emlékezés a regény lapjain folyamatosan szöveggé válik. Térképpé és szöveggé: „Felrajzolom az emlékeimben élő egykori útvonalakat. Különböző színű filctollakat használok. Minden szín más időzónát jelez. Egymásra rétegződnek a vonalak, ez megváltoztatja az eredeti színeket. A különböző Idők ily módon Közös Teret képeznek. A Közös Tér az én városom, alkalmas arra, hogy befogadja mindkét kerékpáros tekintetét."[17] Az idézetben visszatér a regény első lapján és a rakparton lejátszódó jelenet, és a tekintetek motívuma is. A megértés esélye is ebben az absztrakt várostérben/szövegtérben lehetséges.

Az elmúlt esztendőkben magyarul is megjelent W. G. Sebald német író két meghatározó regénye, köztük a betetőző, főműnek szánt (és ezért a korábbi Sebald-olvasóknak némi csalódást is okozó) *Austerlitz*. Ami összeköti Sebald regényét Sándor Iván *Követés*ével, az a törekvés a némává

[15] *Követés*, 87.
[16] *Követés*, 94.
[17] *Követés*, 256.

lett, vagy elnémított múlt egyszerre intellektuális és esztétikai megszólítására. Egyszerre kideríteni, hogy honnan hová került az a bizonyos valaki a történelem kataklizmáiba, és erre a konkrét kérdésre újfent rá-kérdezni, hogy ez hogyan történhetett meg. Egyszerre elbeszélni egy történetet és reflektálni a történet mondására. Egyszerre elszenvedni a történelmet és mögékérdezni, hogy milyen folyamatok teremtették azt a helyzetet. Járni az utcákat Prágában és Budapesten, összeolvasni a képzelet és a tapasztalat szövegeit. A valódi és a fiktív ellentétét előbb megélni, aztán az írás révén felfüggeszteni. Vagy inkább a két létmódot összekötni. Megalkotni azt az elbeszélői mondattant, amelyben a tér idővé válása és az idő teresedése is leírható.[18] Ugyanolyan epikai és egzisztenciális érvénnyel lenni a jelenben, mint a múltban. Eleve megkettőzve lenni; Sándor Iván lényeglátó metaforájával *követni* egykori önmagunkat, megközelíteni a tetthelyet. Saját sorsunk nyomában lenni. Újra közel hozni a már távolodót. Metafizikai írásmód ez, amennyiben a fizikán túlit írja meg. Például a lét legalapvetőbb mértékegységének, az időnek az időntúli alakváltozatát: „Ha például a városban járva bepillantok valahol egy olyan udvarba, amelyben évtizedek óta nem változott semmi, szinte fizikailag érzem, ahogy az elfeledett dolgok gravitációs mezejében lelassul az időfolyása. Ilyenkor mintha életünk minden pillanata együtt volna egyetlen térben, egészen úgy, mintha az eljövendő dolgok már léteznének, és csak arra várnának, hogy végre megérkezzünk hozzájuk, amiként egy elfogadott meghívásnak eleget téve a megbeszélt órában megérkezünk egy bizonyos házba. És nem volna elképzelhető, folytatta Austerlitz, hogy a múltban is, abban az időben, ami már elmúlt és nagyrészt kitörlődött, találkozóink vannak, s helyeket és embereket kell fölkeresnünk, akik mintegy az időn túl, kapcsolatban állnak velünk?"[19]

A *Követés*ben a szöveg az idő tér-képe is lesz; a rétegek közötti átjárás szabadon lehetséges az emlékezet fiktív logikája mentén. A tér, a város különböző utcái és terei pedig ilyenformán idő-jelek lesznek. A tér és az idő dimenziója a Szövegben ölt testet. A kötet egyik mottója a német származású és Amerikában élő irodalomteoretikus Geoffrey Hartman egyik mondata: „Mind jól tudjuk, egy holttest történetet rejt magában."[20] S a

---

[18] Vö.: Olasz Sándor: *Sorskert*, 122–130.

[19] W. G. Sebald: *Austerlitz*, ford. Blaschtik Éva, Európa, Bp., 2007, 274.

[20] Sándor Iván Bényei Tamás krimi monográfiájában bukkant az idézetre. *Daniellával…*, 49. A hartmani mondatra rímel Borbély Szilárd katartikus szövegének az *Egy bűntény mellékszálai*nak egyik megjegyzése: „Egy bűntény, akár egy szöveg, mindig csak értelmezéseiben létezik." Borbély Szilárd: *Árnyképrajzoló – körülírások*. Kalligram, Pozsony, 2008, 104.

történethez pedig a holttesten és a nyomokon keresztül vezet az út. A történethez az elemzésen keresztül vezet az út. A történethez ekképpen az esszén át vezet az út.[21] A mögékérdezés Sándor Iván prózaművészetének egyik leghangsúlyosabb etikai mozzanata. Amint egyik esszéjében írja saját esszéírásmódjáról: „Amit látunk, az mindig eltakar valamit, és azt szeretném látni, ami eltakart: az álarcok mögött megbújó dolgokat."

Sándor Iván újabb és újabb dolgokat pillant és pillantat meg újabb és újabb álarcok mögött. Ezt bizonyítja az egyelőre folyóirat-publikációkban nyomon követhető *Az Argolíszi-öböl* című regény és a *Paulóval a tengerparton* címet viselő regénynapló közös szövegépítkezése és alakulástörténete.

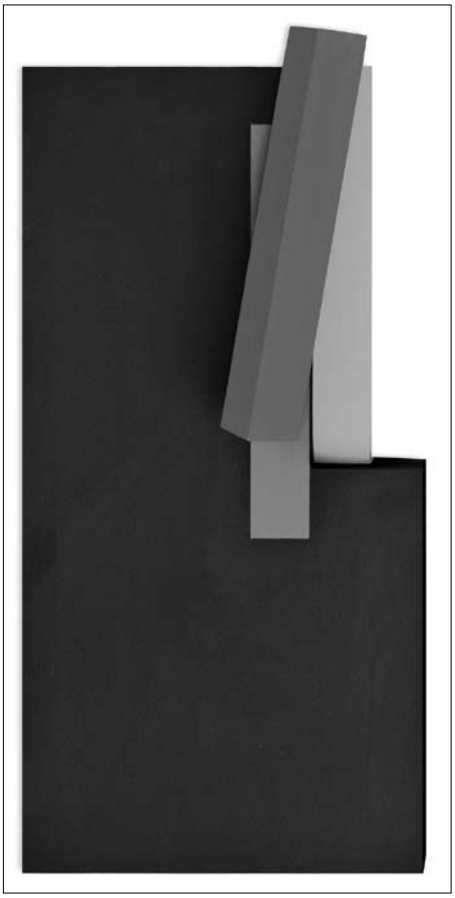

[21] „Ahol test van, ott sors van. Ahol sors van, ott történet van." *Daniellával…*, 52.

Zalán Tibor

Haibun

Firkák a villamosról

*

Valami maradt
ránk ha nevetni tudunk
a romjainkon

*

Hallgatok mert a
halálról nem beszélhet
más csak a gyönyör

*

Nem volt türelmed
kivárni eldőlök-e
vagy maradok így

*

Enni készültünk
de a könnyed szétsózta
hallgatásomat

*

Foszló anyag egy
molylepke állkapcsai
között életem

*

Graffitik tartják
még a város falait
Lét omlás után

*

Fehér kavicsok
sirályok a víz fölött
Gyermek kacsázik

*

Arc merül a hegy
mögé Isten kockázott
s végül veszített
*
Majd meséld el ha
nem lesz szégyen emlékem
összes szégyenem
*
Valami nincs már
Nem tudunk nevetni a
romjainkon sem
*
A bábu vére
nem üt át a jelmezen
Befelé hal meg
*
Az első utcán
jobbra aztán meg balra
Aztán meg soha
*
Meztelenül áll
az ablak elé Teste
habzsolja a fényt
*
A bábok vére
szétárad a földben Ma
halált hoz a fű